

Narancs XIX. évf. 10. szám - 2007-03-08

Ki ez a csodabogár?

(Galgóczy Árpád műfordító)

Negyven éve fordít orosz verseket. Végig amatőrként, szerelemből. Reprezentatív versfordításkötetében 68 rangos orosz költő szerepel: 450 lírai darab, hat epikus költemény, köztük az Anyegin. Az Orosz Barátság Rend, a Moszkva 850- és a Puskin-éremérem, valamint a József Attila-díj után életművéért az idén Palládium-díjat kapott.

Magyar Narancs: Azt írod Furcsa szerelem című fordításköteted utószavában, hogy "csodálatos gyerekkorod" volt.

Galgóczy Árpád: Szamosangyaloson, egy parányi, hatszáz lelkes Szatmár megyei faluban gyerekeskedtem. Édesapám földbirtokos volt, nyolcvanhárom holdon mintagazdálkodott, ő kezdte el Szabolcs-Szatmárban a jonatánalma termesztését. Szüleim művelt emberek voltak, több nyelven beszéltek, szerették az irodalmat. Nagykállóban kezdtem a gimnáziumot. 1941 tavaszán, amikor Erdély visszatért, Szatmárnémetiben folytattam. Kiváló tanáraink voltak. Vasárnaponként önképzőkört tartottak, a történelem például éppen az istentisztelet után következett, de mi, pedig ugye a fiatalság vasárnap szórakozni szokott, csak úgy tódultunk az önképzőkörré, hogy legyen még helyünk, mert soha nem fértünk be. Ugyanígy volt az irodalmin is, csak az délután volt. Adynak óriási kultusza volt akkoriban, de Esze Tamás, Kölcsey, Móricz is mint odavalósiak, mind benne éltek a köztudatban. Nagyon erős volt a nemzeti szellem.

MN: 1945-ben, immár mátészalkai gimnazistaként fegyveres szervezkedésbe kezdte a bevonuló, majd megszálló, a civil lakossággal szemben erőszakoskodó szovjet csapatok ellen.

GÁ: Tizenhárman voltunk a szervezetben, szatmáriak. Sejteket alakítottunk, országos partizánharcot akartunk kirobbantani. Szalkai albérletem valóságos fegyverraktár lett. Lőszervagonokat raboltunk ki, szovjet katonákat fegyvereztünk le este. Azért buktunk le, mert nyíregyházi sejtünk ostoba módon elismervényt írt magának arról, hogy hány fegyvert és töltenyt vett át, és név szerint kitől. Utána elmentek röpcédulát szórni, elkapták őket a rendőrök, házkutatás. Persze meglett az elismervény az asztalfiókban, rajta hármunk, szalkaiak nevével. Egyik társunk Erdélybe szökött, kettőnket elvittek 45 őszén Debrecenbe, de senkire nem vallottunk. Kiengedtek, mintha csak holmi diákcsínyről lett volna szó, ám ettől fogva titokban figyeltettek bennünket. Másik társam 46-ban Bécsbe ment, én folytattam a gimnáziumot, le akartam érettségizni. Le is tettem az írásbelit, de a szóbelit már nem hagyták. Két, időközben

hazatért társamat valamivel hamarabb, engem 1947. július elsején fogtak le, addigra anyám, apám meghalt, nem volt senkim, elszámoltam az életemmel. Felhoztak Pestre.

MN: Hová?

GÁ: Az Esterházy, ma Ötpacsirta utcába, a mai építészszékházzal szemben székel a szovjet elhárítás. Mentek a kihallgatások, biztosak lehettünk benne, hogy felakasztanak, és augusztus elején egyszer csak jön a hír, hogy a Szovjetunióban eltörölték a halálbüntetést. Így történt, hogy katonaviselt társunk huszonöt, mi ketten, fiatalabbak "csak" húsz év munkatábor büntetést kaptunk. Meg kell jegyezni: attól fogva, hogy megszületett az ítéletünk, elhurcolásunk folyamán sem Pesten, sem később a Gulag-táborokban soha egyetlen ujjal nem nyúltak hozzánk. Negyvenhét decemberében a Ivovi elosztótáborból irányítottak bennünket tovább. A Moszkvától keletre eső területeken mást se láttál, mint szögesdrótot. Többhetes vonatozás után 48 januárjában érkeztünk meg az uráli Cseljabinszkba. Ott tudtuk meg, hogy január elseje óta ismét van halálbüntetés. Hajszálon múlt az életünk!

MN: Mi volt a munkátok?

GÁ: Gyárak alapjait kellett kiásni, mert itt harckocsiüzemek tömege épült. Tüzet raktunk, hogy a fagyott föld kicsit felengedjen, öt centit lefaragtunk csákánnyal, pajszerrel, aztán újból melegíteni kellett a kőkemény talajt. Aztán 49 tavaszán eldöntötték Moszkvában, hogy külön kell választani a politikaiakat a köztörvényesektől, mert az mégsem járja, hogy ezek a gaz fasiszták tisztességes rablógyilkosokat fertőzzenek meg az eszméikkel. Így kerültünk Kazahsztánba, a karagandai gyűjtőtáborba, ahol már csak politikaiak voltak, meg vagy két tucat egészen nagy keresztapa.

MN: Valódi maffiózók?

GÁ: A legvalódibbak. Nekik megvolt mindenük, ők megvámolták a csomagokat, azt hozták a konyháról maguknak, amit akartak, a lágerparancsnokság levette róluk a kezét: ha huszonnyolc ember agyonzabálja magát, vagy legyilkolja egymást, az egy tizenhatezres tábor viszonyain mit sem változtat. Én negyvenvalahány kilós félhalottként érkeztem Karagandába, és ha nem fedezem fel hamar, hogy ceruzával jól tudok portrét rajzolni, nem tudom, hogy végeztem volna. Mindenesetre a maffiózók lecsaptak a rajzaimra. A szomszédos női tábor lakóival ismerkedtek levelezés útján, nekik dobálták át a portréikat. A főrablók szóltak a barakkfőnököknek, mondván: ez a fiú ma nem megy munkára, nekünk dolgozik.

MN: Meddig tartott a zárt tábor?

GÁ: Számomra 54-ig. Sztálin halála után Hruscsov úgy döntött, hogy széjjelereszti a lágereket. A politikaiak első csoportja 53-ban, másik csoportjuk 55 őszén szabadult. Én a második csoportba estem volna, de engem mint eredetileg kiskorú bűnelkövetőt külföldi státusomtól függetlenül egyszerűen kirúgtak a lágerből. Menjek dolgozni. Karagandában rengeteg kőszénbánya volt, és a bányászok óriási módon kerestek. Egy téglagyári munkás havi 800 rubelt keresett, egy vágár 12 000-et. Gondoltam, ha ők kibírják, kibírom én is. De a lágerparancsnok, aki a háború után három évet töltött Szombathelyen, és ez volt élete legkellemesebb időszaka, földimnek nyilvánította magát, és azt mondta: fiam, a te kezedd nem mész vágárnak. Elvitt az ipari tűzoltókhoz, mindjárt kineveztetett csapattisztnek. Hetente kétszer teljesítettünk huszonnégy órás szolgálatot, és nekem öt szabadnapom volt, az alatt plakátokat festettem az ünnepekre, jól kerestem. Én olvastam fel a tűzoltóknak minden reggel a Pravdát, én elemeztem nekik ötvenhatot.

MN: Ez elég érdekes lehetett.

GÁ: A tűzoltók fele kitelepített német volt, a másik fele olyan orosz, aki a szovjethatalmat a fenébe kívánta. Imádták, amikor elkezdtem nekik politikáról beszélni, soha nem ment ki egy hang arról, hogy én nekik mit mondtam. Viszont bekerült a munkakönyvembe, hogy tűzoltó csapattiszt és politikai előadó. Ezért volt az, hogy később itthon soha senki sem figyelt meg. A papírjaimra hiába vártam, nem intézték őket Moszkvában, otthon még Rákosi-rendszer volt, a kutyának se kellett. Nekem itt a helyem, gondoltam, ezért egy év után megnősültem, elvettem egy lengyel lányt, aki ugyancsak lágerből szabadult. Végül két gyerekkel jöttünk haza 1960-ban, feleségemnek sikerült magyar állampolgárságot szereznie.

MN: Itthon hogyan tudtál elhelyezkedni?

GÁ: Voltam rakodómunkás, betanított munkás, orosz műszaki fordító. Dolgoztam a Malévnál, később a sporthivatal tolmácsa lettem. Jól kerestem. Ez 90-ig tartott. Ekkor megszűnt a KGST, az oroszok nem jöttek a konferenciákra, a szinkrontolmácsolásnak leáldozott. Szerencsém volt, jött a nyugdíj, a Szovjetunióban töltött 116 hónapért életem végéig évjáradékot kapok a nyugdíj mellett.

MN: Mikor figyeltél fel az orosz irodalomra?

GÁ: Odakint, egy szintén rab orosz költő segítségével. A háború utolsó évében Moszkvában kezébe került egy frissen fordított Petőfi-kötet, benne az Egy gondolat bánt engemet. Megkért, mondjam el neki magyarul. El volt ájulva a magyar vers hangzásától. Ő ismertette meg Lermontovval. Engem meg a Démon nyűgözött le oroszul. Így szerettem bele az orosz költészetbe. Amikor hazajöttem Magyarországra, megnéztem, megvan-e fordításban a Démon. Megvolt. Javítgatni kezdtem, aztán egész versszakokat írtam át. Még kész sem voltam vele, amikor barátaim biztatására bementem az Európa Kiadóba. Először úgy néztek rám, mint egy csendes őrültre. Lermontov? Démon? Már majdnem távoztam az épületből, amikor visszahívtak. Időközben belenéztek a kéziratba, dicsérték: pazarok a rímek, szépek a

sormetszetek, kidolgozottak az ütemek, hibátlan a zeneiség. Mikor fejezem be? Nem tudom, mondtam, ez az első fordításom. Hüledeztek. Később nagyon jó kapcsolatba kerültem Pór Judittal, ő avatott be a verstan rejtelseibe. Egy másik európai szerkesztő egyszer megkérdezte tőlem, nem zenéltem-e valamikor. Dehogynem, mondtam, dobos voltam a lágerzenekarban.

MN: Te csak azt fordítod, amit szeretsz.

GÁ: Lermontovba csakugyan beleszerettem. Azután jött Puskin, majd Tyutcssev, lassan szaporodtak a lefordított versek, s ahogy kezdett kirajzolódni egy komoly antológia képe, akkortól ügyeltem rá, hogy súlyozzam a költőket, ne maradjon ki egyetlen irányzat, egyetlen nagy költő sem. A kilencvenes évek közepén Szilágyi Ákos biztatására kezdtem el Blokot fordítani. Az első antológiámban még csak hat vers volt tőle, az utolsóban már negyvenhárom. Bekerült Gumiljov, Ahmatova, Cvetajeva, egyedül Paszternákkal nem boldogultam.

MN: Kifejezhető-e a különbség Puskin és Lermontov nyelve között magyarul?

GÁ: Van különbség. Lermontov romantikusabb Puskinnál. Amikor hosszas lermontovozás után elkezdtem az Anyégin fordítani, akkor az első szakértő bírálóm azt mondta: te Árpád, te lermontovul fordítod Puskit. A Puskin-szereplők érzéseit ugyanis először nem a puskini realizmussal, hanem a lermontovi romantikával igyekeztem kifejezni. Később nagyon ügyeltem rá, hogy ez ne forduljon elő.

MN: Mennyi idő alatt készült el az Anyégin-fordításod?

GÁ: Pontosan egy év alatt. Harmadik műszakban, mert két műszakban dolgoztam szinkrontolmácsként és fordítóként. Mikor este hullafáradtan hazaestem, akkor nekiültem. Napközben, útközben mindenütt az Anyégin fordítottam. Állandóan nálam volt egy kis orosz zsebkönyv. Barátaim néha szóvá is tették: tegnap láttunk, odarohantál egy hirdetőoszlophoz, előkaptál papírt, ceruzát, írtál valamit, aztán mentél tovább. Nekem azért volt könnyű a fordítás, mert sose dolgoztam határidőre. Amikor elkészültem húsz oldallal, bevitettem az Európába. Mit hoztál? - kérdezte tőlem Pór Judit. Anyégin, mondom. De hát mostadtuk ki egy kötetben mind a két fordítást, a Bérczy-félét és az Áprily-félét, húsz évig nem akarunk hozzányúlni! Feleslegesen dolgozol. Én ugyan nem, feleltem, én borzasztó jól passziózom. Azért otthagytam a kéziratot, nézze csak át. Egy hét múlva szólt: Gyere, szerződjünk!

MN: Önálló nyelv-e a műfordítóé?

GÁ: Ma olvastam egy Reményik-kötetben, hogy a fordítás alázat. A műfordítónak nem lehet önálló nyelve, mert ha önálló nyelve van, az régen rossz. Nekem nincs "nagyköltői" énem, én megengedhetem magamnak azt a luxust, hogy Puskit puskinul, Jeszenyint jeszenyinül fordítsak. Amikor pedig egyszer egy Ahmatova-ciklust fordítottam le, valaki azt mondta: jé, én megesküdnék, hogy ezt egy nő fordította! Ennél nagyobb dicséretet nem kaphattam volna. A

műfordítással szembeni legfontosabb követelmény az, hogy a hangulatot adja vissza.

MN: Hogyan találtál rá a műfordítói hangodra?

GÁ: Az ösztönökre hallgatva. A Puskin-kortársakat mai nyelven, mérsékelt archaizmussal igyekszem visszaadni. Nem könyvből tanultam oroszul, észreveszem a Puskin-csapdákat. A Bahcsiszeráji szökőkút így kezdődik: Girej szigyél potúpiv vzor, "Girej lesütött pillantással ült". Mindenki így fordította előttem. Pedig Girej majd felrobbant a dühtől, hogy a szép lengyel hercegnő, akinek legyilkolta az egész családját, nem hajlandó vele szerelmeskedni. Girej ölni tudott volna. Ilyen kis csapda rengeteg van Puskinnál, Lermontovnál is.

MN: Nem érzed-e túl archaikusnak ezt a Fet-sorodat: "A múlt emléke kél a lelkem rejtekén."

GÁ: A fordításban egyetlen archaikus jegy nem található. Én köznapi szavakat választok meg úgy, hogy archaikusnak tűnhessenek. Ha különválasztod őket, egyik sem archaikus. Se a múlt nem az, se az emlék, se a lelkem, se a rejtekén.

MN: Hogy lehet közös nevezőre hozni a két eltérő történetű költői nyelvet, a magyart és az orosz?

GÁ: Hát így. Nem lehet az Arany Jánosék archaizmusával még Puskit se fordítani. Sőt még Gyerzsávint sem. Nálunk később lendült át modernbe az archaikus nyelv, mint náluk.

MN: Mikor figyelt fel rád az irodalmi élet?

GÁ: Az oroszok figyeltek fel rám először. Anyégin-fordításomról oroszul tudó magyar irodalmároktól értesültek. 93-ban kellett tartanom egy előadást Moszkvában. Főleg oroszok voltak ott. Záporoztak a kérdések. Valaki ott az egész orosz nép nevében bocsánatot kért tőlem a lágerért. Így ment híre az új magyar Anyéginnek. Ki ez a csodabogár, akit majdnem beletapostunk a betonba, akit majdnem megöltünk, akit hét évig kínoztunk, s aki, ahelyett, hogy meggyűlölte volna bennünket, elkezdte a klasszikusainkat fordítani? És akkor mondta egy orosz, hogy hát furcsa egy szerelem ez. Erre én azt feleltem, hogy az orosz nép lelkülete, művészete, kultúrája és a szovjet rendszer között óriási a különbség.

MN: Nem érzed-e úgy, hogy az orosz költészet szárnyat adott a benned rejtőző költőnek?

GÁ: A fordítónak adott szárnyat. Költő sose akartam lenni, mert anynyira átitatott a klasszikus orosz költők hangzása és stílusa, hogy én most is klasszikus verseket írnék. Tökéletesen kiéltem magam abban, hogy orosz verseket fordítok, és a sikerük boldoggá tett.

Halasi Zoltán

